

حقیقت اسرار عبادات (نماز، حج) از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی و مقایسه با دیدگاه امام خمینی (ره) و اعجاز معماری خانه کعبه به‌عنوان جلوه‌ای هنری از اسرار حج

چکیده

یکی از مهم‌ترین مقولات مذهبی که مورد توجه فلاسفه و عرفای مسلمان بوده است مسئله عباداتی چون نماز و حج است. به عقیده عالمان و عارفان دینی هر عبادتی را بطن و سری است که علما و عرفا به نحوی تلاش کرده‌اند تا براساس نظام فکری و عرفانی، اخلاقی و دانش و شناخت معرفتی خویش اسرار موجود در آن را شناسایی کنند. در بین عبادات نماز و حج از جایگاه والایی برخوردار است؛ به‌طوری‌که در میان عرفا و علما بیشتر آیت‌الله جوادی آملی و امام خمینی (ره) به بررسی اسرار نهفته در این دو عبادت پرداخته‌اند. در رویداد بزرگ حج که با مرکزیت کعبه انجام می‌شود یکی از مقولات مهم چگونگی معماری این بنا است. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر درآمده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که هر دو عالم و عارف نگاهی عرفانی به اسرار موجود در نماز داشته‌اند با این تفاوت که نماز در دیدگاه امام خمینی (ره) یک رکعت و آن هم یک سفر عرفانی است و همچنین حج از نگاه امام خمینی (ره) یک عبادت سیاسی، اجتماعی، عرفانی و تربیتی و عبادی است؛ درحالی‌که آیت‌الله جوادی آملی بیشتر بر بُعد عرفانی و تهذیب نفس نماز و حج تأکید داشته است. معماری ساده و منحصربه‌فرد خانه کعبه نیز در مراسم حج نقش مهمی در ایجاد احساس پرستش خداوند دارد.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی و امام خمینی درباره نماز و حج.

۲. بررسی معماری خانه کعبه.

سؤالات پژوهش:

۱. دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی و امام خمینی درباره نماز و حج چگونه است؟

۲. معماری خانه کعبه دارای چه ویژگی‌هایی است؟

کلیدواژه‌ها: حج، نماز، جوادی عاملی، امام خمینی (ره)، کعبه.

مقدمه

عبادت در اسلام دارای ابعاد گوناگون و بس عمیق است، پیمودن تمامی آداب و اسرار و قلمرو آن ممکن نیست. از این رهگذر بر همگان لازم است از عامی و عارف که پیوسته و مکرر در باب عبادات بیان‌دیشند تا به قدر وسع و توانایی به بخشی از معارف و اسرار آن متعبد گردند. چون شناخت خدا و رسیدن به محبت و انس خدا و صفات نیکوی الهی مستلزم صفای باطن و پاکی روح از شهوات، خوداری از لذت دنیوی، و تحمل رنج و کوشش در این راه است، از این‌رو فلسفه و اسرار عبادات از دیدگاه امام خمینی بر این امور مقرر شده است (میرحسین: ۱۳۹۰: ۱). عبادت که هدف آفرینش انسان است، اسراری دارد؛ اسرار عبادت غیر از آداب و احکام آن است. احکام عبادت، همین واجبات است که در کتاب‌های فقهی بیان شده است، مانند واجبات و ارکان نماز. آداب نماز مانند آهسته دعا کردن، پاره‌ای از این آداب در کتاب‌های فقهی آمده است و برخی در کتاب‌های اخلاقی، اما اسرار عبادات ارواح و باطن‌های عبادت است که با باطن انسان در ارتباط است و انسان با باطن عبادت محشور می‌شود، این‌گونه بحث‌ها در کتاب‌های عرفانی بیان شده است. عبادات ظاهری دارند و باطنی و سری، که با یادگیری آن اسرار باید بدان‌ها عمل کرد. نماز خواندن و روزه گرفتن و وضو گرفتن و حج رفتن، انجام اعمال حج و دیگر تکالیف جزء احکام الهی است. هر یک از احکام برای آن است که انسان به اسرار آن‌ها پی ببرد و آزاد شود (جوادی آملی: ۱۳۷۷).

ترتیب در هر عبادتی، دلیل روشنی است بر اینکه اعمال و اجزای آن عبادت در طول همدیگر هستند و درک حقیقت هر یک از اجزای عبادت و انجام صحیح آن، متوقف بر درک حقیقت و انجام صحیح جزء قبلی آنهاست. کسی که نماز می‌خواند، هنگامی مقام و مرتبه و حقیقت تکبیرة الاحرام را درک خواهد کرد که حقیقت و مرتبه نیت را درک کرده و انجام دهد. و نیز زمانی به حقیقت قرائت و مفاد آن می‌رسد که تکبیرة الاحرام را نیز آن‌گونه که شایسته آن هست انجام دهد و درک مقام والای رکوع و انجام صحیح آن نیز متوقف بر شناختن مرتبه و حقیقت قرائت است. و همین‌طور سجده را زمانی می‌توان درک کرد و به حقیقت آن رسید که رکوع را درک کرده باشیم و سایر اعمال و اجزای نماز نیز چنین است. در حج نیز ترتیب ویژه‌ای برای اعمال و مناسک آن مشخص شده است. حج زمانی به حقیقت عبودیت نزدیک می‌شود که اعمال و مناسک آن را با شناختن حقیقت و فهمیدن فلسفه و اسرار آن‌ها به همان ترتیب که در شرع مقدس اسلام ذکر شده، انجام شود. در بسیاری از روایات چنانکه آمده انجام حج بدون توجه به اسرار و حقیقت اعمال حج، تنها انجام ظاهری مناسک حج است و انجام ظاهری مناسک حج در واقع رفتن به میهمانی بدون استفاده از سفره میهمانی است (زارعی، ۱۳۹۱). باتوجه به اهمیت درک حقیقت اسرار عبادات نماز و حج در این پژوهش نیز

به بررسی حقیقت اسرار نماز و حج که از مهم‌ترین عبادت‌هاست از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی و امام خمینی (ره) پرداخته شده است.

در بررسی پیشینه پژوهش مشخص حاکی از این است که پژوهش مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است اما آثار متعددی بررسی حج و نماز در اندیشه فلاسفه و عرفا پرداخته‌اند. زهرا حق‌زاده (۱۳۹۶) طی پژوهشی تحت عنوان «اسرار اعمال حج در قرآن و سنت» بیان کردند نگرشی عمیق و همه‌جانبه به آیات و روایات، به خوبی این معنا را ثابت می‌کند که حج، ظاهری دارد و باطنی و آنچه را مردم در ظاهر انجام می‌دهند با باطن حج فاصله بسیاری دارد و خداوند طالب حقیقت حج است و حجتی را از زائرش می‌خواهد که در آن، روحش متحول و دگرگون شود و در عمل و روح با شیاطین بجنگد و غیر خدا را لبیک نگوید. در این بحث به تبیین گوشه‌ای از اسرار حج پرداخته‌ایم تا زائران خانه خدا بتوانند با آگاهی به این اسرار، این سیر روحی را با سربلندی پشت سر بگذرانند. از این‌رو، ابتدا اسرار و فلسفه تشریح حج، و سپس اسرار اعمال عبادی عمره و حج تمتع از منظر قرآن و روایات بیان می‌شود (حق‌زاده: ۱۳۹۶). نگارش، حمید (۱۳۸۹) طی پژوهشی تحت عنوان «اسرار سیاسی حج از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری (مدظله العالی)» بیان کردند حج، بزرگ‌ترین کنگره اسلامی است. شکوهمندترین محفل دیدار خالق و مخلوق و پر رمز و رازترین عبادت و سیر الی الله است که با دل‌کندن از همه تعلقات دنیوی آغاز می‌شود و تا دیدار یار ادامه می‌یابد. این نوشتار می‌کوشد گوشه‌هایی از رمز و راز این سفر معنوی را که در بیانات، پیام‌ها و مکتوبات رهبران انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی (امام خمینی‌ره) و مقام معظم رهبری - مدظله العالی - آمده است، به رشته تحریر درآورد. اسرار و آرایبی را که این مقال از آن دو بزرگوار بیان می‌کند، سه محور سیاسی (اجتماعی)، عرفانی و اخلاقی دارد. محور نخست، تفصیلی و محور دوم و سوم، اجمالی است (حمید: ۱۳۹۰). میرحسین مبلغ (۱۳۹۰) طی پژوهشی تحت عنوان «اسرار عبادات از منظر امام خمینی (ره)» بیان کردند از دیدگاه امام خمینی (ره) کلیه عبادات انسان‌ها دارای اسراری می‌باشد انفال مال موجب جدایی از محبت دنیوی، روزه خوداری از شهوات و لذات و بعضی عبارت است از ذکر و یاد خدا و متوجه گرداندن قلب به سوی او مانند نماز و برخی عبارت است از تلاش و مجاهده و بذل جان در راه خدا مانند جهاد (مبلغ، ۱۳۹۰). جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸) طی پژوهشی تحت عنوان «اسرار نهفته در اعمال حج» بیان کردند اسراری ظاهری و باطنی در اعمال حج نهفته است. اسراری که با شهود قلبی باطن اعمال و ظهور ملکوت اعمال قابل دیدن هستند (جوادی آملی: ۱۳۸۸). زحیلی، وهبه؛ رهبر، محمدتقی (۱۳۷۳) طی پژوهشی تحت عنوان «نگاهی به اسرار حج» بیان کردند باتوجه به منابع قرآنی می‌توان نتیجه گرفت حج دارای اسراری در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و معنوی می‌باشد. که مهم‌ترین آن‌ها منافع معنوی و دنیوی و تربیتی آن است (زحیلی، ۱۳۷۳). روش پژوهش حاضر تحلیلی و توصیفی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای است.

نتیجه‌گیری

شباهت‌ها دیدگاه‌های آیت‌الله جوادی آملی با امام عبارت است از:

۱. دعوت به حج از دیدگاه هر دو عارف آیت‌الله جوادی آملی و امام خمینی(ره) از زمان حضرت ابراهیم می‌دانند همچنان که فراخوانی مردم به حج از سوی ابراهیم خلیل (ع) به فرمان خداوند در آیه ۲۶ و ۲۷ سوره حج ذکر گردیده است.

۲. هر دو علامه و عارف بالاترین مرتبه اسرار نماز را در شهود جمال معبود نهفته می‌دانند زیرا همه مجاری ادراکی نمازگزار را مرتبط با آن جمال محض می‌کند و از غیر جمال معبود باز می‌دارد. از دیدگاه امام اسرار نماز عبادت از بعد عرفانی نماز است که هرچه انسان دنبال آن اسرار برود، بیشتر عروج و صعود به سوی حق در قلب او رخ دهد. در هر کدام از اسرار اذکار نماز، چه اذان و اقامه، قرائت، رکوع، سجود و... این خصوصیت نهفته است.

۳. از دیدگاه امام خمینی (ره) و علامه جوادی آملی اسرار نماز، از بعد عرفانی نماز است، که هرچه انسان دنبال آن اسرار برود، بیشتر عروج و صعود به سوی حق در قلب او رخ دهد. در هر کدام از اسرار اذکار نماز، چه اذان و اقامه، قرائت، رکوع، سجود و... این خصوصیت نهفته است.

۴. امام خمینی (ره) معتقدند حج دارای ابعاد مختلف و مهمی می‌باشد که می‌توان این ابعاد را در سه دسته مهم اجتماعی، سیاسی و عبادی-تربیتی تقسیم نمود. درحالی‌که آیت‌الله جوادی آملی بیشتر بر بعد عرفانی و تهذیب نفس و سیاسی حج تأکید دارد.

۵. امام خمینی (ره) حقیقت نماز را یک رکعت و آن را هم «سفری» می‌داند که مبدا آن بیت نفس و الی‌الله و فی‌الله و من‌الله است: از آن چه مذکور شد از سرّ صلوه که حقیقت آن عبارت است از: سفر الی‌الله و فی‌الله و من‌الله است. ایشان برای هر یک از اوضاع و اذکار نماز، اسرار وجود دارد که اساس آن‌ها را چندین سفر تشکیل می‌دهد که در همه این سفرها همسفر خداست. اما آیت‌الله جوادی آملی اسرار نهفته در نماز را بیشتر بر پایه تهذیب نفس می‌داند.

منابع و مآخذ:

قرآن کریم.

نهج‌البلاغه.

امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۰). آداب الصلوه، چاپ دهم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی(ره).

امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۱). سرالصلوة معراج السالین و صلوة العارفین، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۲). صحیفه حج، تهران: نشر معروف.

- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸). اسرار نهفته در اعمال حج، مجله الکترونیکی اسراء، شماره ۶.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۰). صهبای حج، چاپ دوم، مرکز نشر اسراء، قم
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۷). صهبای حج، قم، نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۴۱۴ق). أسرار الصلاة، جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- حقزاده، زهرا. (۱۳۹۶). «اسرار اعمال حج در قرآن و سنت»، نشریه میقات حج، شماره ۹۹، ص ۳۳-۲۵.
- زارعی سبزواری، عباسعلی. (۱۳۹۱). پرتوی از اسرار حج، قم: انتشارات جامعه مدرسین قم، مؤسسه نشر علوم اسلامی.
- زحیلی، وهبه؛ رهبر، محمدتقی. (۱۳۷۳). «نگاهی به اسرار حج»، مجله میقات حج، شماره ۱۰.
- شیخ حر عاملی، محمدبن حسن بن علی بن محمد بن حسین. (۱۴۱۴ق). وسائل الشیعه، قم: انتشارات آل البیت.
- مبلغ، میرحسین. (۱۳۹۰). «اسرار عبادات از منظر امام خمینی (ره)»، مجله حضور.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳). بحار الانوار، بیروت: دارالاحیاء التراث،
- نگارش، حمید. (۱۳۸۹). «اسرار سیاسی حج از منظر حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری - مدّ ظلّه العالی».
- میقات حج، ۱۹ (۷۴) ۱.